

się Pałac w Wilanowie. Pola Morysińskie – unikalny fragment autentycznej doliny Wisły, w wybranych fragmentach służyć mogą tradycyjnym uprawom i archeologii eksperymentalnej, a także jako pola sejmikowe, turniejowe czy zwierzyńiec.

Wilanów wraz z całym założeniem jako Panteon Chwały Narodowej, miejsce oddziaływujące na kształcenie postaw obywatelskich, formowanie osobowości, edukację architektoniczną i artystyczną, może odegrać ważną rolę w kształtowaniu przestrzennej wizji Warszawy, stanowiąc miejsce udzielające swej energii nowym rozwiązaniom.

Miejsce PKiN

Dokonana w ciągu pół wieku metamorfoza znaczeń Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie, nie zmieniła jego formy i nie wpłynęła na rozwiązania urbanistyczne. Nie został jeszcze prześcignięty w panoramie Warszawy pod względem wysokościowym, ale przestał być samotnym elementem dominującym. Ponawiane próby odtworzenia, lub stworzenia nowej siatki ulicznej, nie przyniosły rezultatów. W opisywanym kodzie obiekt ten znalazł się w martwym polu. Jest to jeden z powodów, dla których kolejne próby rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych nie powiodły się. Kolejnym wydarzeniem jest niesatysfakcjonujący rezultat konkursu na Muzeum Sztuki Nowoczesnej przeprowadzonego w 2007 roku. Wprowadzenie PKiN w rzeczywisty układ miasta wymaga odnalezienia jego miejsca w kodzie przestrzeni jako dominanty i elementu związanego z innymi relacjami.

Podsumowanie

Dzięki zastosowanej metodzie odnaleziono, teoretycznie, potencjalną równowagę pomiędzy historycznymi a projektowanymi założeniami w południowej części Warszawy. Brak szer-

szego spojrzenia kompozycyjnego w przypadku PKiN, pomimo przemian znaczeń, utrudnia pełną integrację z miastem. Także w innych przypadkach, metoda budowania zapisu kodu przestrzeni może ułatwić odnalezienie znaczeń miejsc niewykorzystanych i martwych.

Streszczenie: Narastający chaos w krajobrazie miejskim Warszawy sprawia, że historyczne założenia osi kompozycyjnych ulegają zatarciu. Przypadkowe lokalizacje obiektów oraz ubóstwo realizowanych programów funkcjonalnych, może w najbliższym czasie spowodować, że Warszawa przestanie być miastem atrakcyjnym dla inwestorów. Odtwarzanie tału przestrzeni jest możliwe dzięki odnalezieniu powiązań wielkich założeń historycznych z nowymi koncepcjami w skali całego miasta. Ważnym narzędziem w rekonstrukcji i konstrukcji tych powiązań jest metoda budowy kodu przestrzeni.

Słowa kluczowe: kod przestrzeni, kompozycja krajobrazu, relacje przestrzenne.

Abstract: Due to escalating chaos in the development of Warsaw urban landscape, the historical axes of the overall city composition are succumbing to erasure. The ad hoc location of new developments, together with the poverty of the functional program, conspire to ensure that Warsaw will stop being an attractive city for investors.

The recreation of the spatial order would be possible if links between historical layouts and new concepts were rediscovered and reasserted on a city-wide scale. An important tool in the reconstruction and construction of those links is the method of building based on spatial code.

Key words: spatial code, landscape composition, spatial links.

Dr inż. arch. Wanda Łaguna, dr inż. arch. Ewa Brach¹

REWITALIZACJA PARKU WZGÓRZE ZAMKOWE W DZIERZGONIU (WOJ. POMORSKIE) – PRZYKŁAD PROJEKTOWANIA OPARTEGO NA KONSULTACJACH SPOŁECZNYCH

REVITALISATION OF THE WZGÓRZE ZAMKOWE PARK AT DZIERZGOŃ (THE POMORSKIE REGION) – AN EXAMPLE OF DESIGNING BASED ON SOCIAL CONSULTATIONS

■ Geneza sieci osadniczej miast w Północnej Polsce, sięga czasów średniowiecza, a w niektórych miastach, czasów wcześniejszych. Przyjęto za początek miast powoływać się na datę prawa lokacyjnego, które zwykle nadawał na tych ziemiach Zakon Krzyżacki w w. XIV i XV. Krajobraz kulturowy kształtował się więc od ponad 600 lat.

Jednym z czynników miastotwórczych w czasach średniowiecza, było lokowanie w miejscach o naturalnych walorach obronnych. Wykorzystywano zakola rzek, brzegi lub wyspy jezior oraz trudno dostępne wzgórze. Lokalizacja w krajobrazie, umiejętne wykorzystanie dominanty miasta jako punktu orienta-

cyjnego, stanowią obecnie znaczące elementy krajobrazu kulturowego Pomorza, z wieżą kościoła lub bryłą średniowiecznego zamku.²

Gotyckie zamki obronne stały się marką turystyczną na skalę Polski i Europy. Funkcjonuje od kilku lat szlak zamków gotyckich, który przebiega przez najważniejsze założenia Polski Północnej i Północno-wschodniej.

Różne były dzieje obiektów obronnych – niektóre z nich zachowały się, np. Malbork, Gniew, Kwidzyn i są obecnie pomnikami historii, służącymi jako muzea lub obiekty kultury. Niektóre z nich zachowały się tylko w części, lub jako ruiny (np. Sztum,

Radzyl Chelmiński, Nowe). Po niektórych pozostały tylko nazwy miejsca i zachowane dane historyczne (Grudziądz, Dzierzgoń).

Obecnie coraz częściej samorządy podejmują trud odnowy założeń zamkowych i obronnych oraz otaczających je parków, do których zalicza się również Wzgórze Zamkowe w Dzierzgoniu k/Malborka. Nie tak rozległe jak założenia w Malborku lub Kwidzynie stanowić może ono, po rewitalizacji, alternatywę jednodniowej wycieczki.

Przedmiot i cel badań

Przedmiotem jest założenie obronne Wzgórze Zamkowe w Dzierzgoniu k/Malborka zajmujące blisko 5 ha terenu zlokalizowanego w centrum miasta.

W XIII w. został założony na wzgórzu zamek krzyżacki przez mistrza Heinricha von Wida oraz utworzono komturstwo dzierzgońskie. Należał on do najstarszych zamków krzyżackich, starsze były tylko zamki w Kwidzynie i Zantyrze. Wzgórze zamkowe w Dzierzgoniu pełniło ważną rolę w systemie obronnym tej części państwa krzyżackiego, zarówno w skali miasta jak i regionu. Zamek został dwukrotnie zniszczony przez wojska polskie w czasie wojny z Zakonem i nie został odbudowany w całości, aż popadł w ruinę.³ W okresie przedwojennym mury zamku widoczne były powyżej powierzchni gruntu. Obecnie pozostały elementy fundamentów po wykopaliskach i nazwa Wzgórze Zamkowe.

Celem badań jest wskazanie kierunków rewitalizacji terenu Wzgórza Zamkowego, w kierunku parku tematycznego, mającego służyć zarówno mieszkańcom jak i przyjeżdżającym turystom jako miejsce rekreacji, wypoczynku i edukacji.

Diagnoza stanu i wytyczne do projektowania.

Wartości kulturowe i nawarstwienia historyczne

Na Wzgórzu Zamkowym Zakon Krzyżacki pobudował jeden z pierwszych w tej okolicy swoich zamków, który spełniał ważną rolę obronną. Nieopodal Dzierzgonia przechodziła granica pomiędzy ziemią Zakonu Krzyżackiego, a ziemią Prusów. Zamek w XV w. uległ zniszczeniu i od tej pory Dzierzgoń jak i Wzgórze Zamkowe straciło swoją rangę. W późniejszych okresach, aż do początków XX w. miejsce to okoliczna ludność wykorzystywała do organizacji wycieczek i wypoczynku, póki ruin całkowicie nie rozebrano zakładając park miejski.

Na początku XX w., Wzgórze Zamkowe zostało przekształcone w założenie parkowe. Rozebrano ruiny, postawiono wieżę widokową, utworzono staw rekreacyjny w miejscu dawnego zamku. Działania dotyczące utworzenia parku na Wzgórzu doprowadziły do zadrzewienia skarp i utworzenia szeregu ścieżek, alei i platform widokowych. Kompozycja parku oparta była na formie swobodnej, krajobrazowej, wzorowanej na założeniach angielskich. Niektóre z elementów kompozycji parku pozostały czytelne do dzisiaj, w postaci nasadzeń i platform. Nie przetrwały wieża widokowa i staw.

W najwyższym punkcie Wzgórza zbudowano w 1920 roku wieżę ciśnień, która funkcjonuje do dzisiaj, w prostej modernistycznej bryle. W ówczesnej realizacji parku zupełnie zapomniano o pozostałościach po dawnym zamku krzyżackim w tym miejscu.

Obecnie park jest zaniedbany, nie ma nawierzchni na ścieżkach; pozostała wieża ciśnień i dwie platformy widokowe. Po wykopaliskach archeologicznych pozostały zniekształcone skarpy i fragmenty odkopanych murów piwnic.

Analizy przyrodnicze i krajobrazowe

Na podstawie przeprowadzonych badań dendrologicznych i inwentaryzacji drzewostanu,⁴ dokonano analizy przyrodniczej Góry Zamkowej.

Roślinność pokrywająca Wzgórze jest pochodzenia antropogenicznego.

Drzewostan w większości pochodzi sprzed 80–100 lat i pokrywa skarpy oraz część terenu wierzchołka. Są to głównie lipy i dęby oraz graby i buki.

Drzewa znajdujące się na skarpach mają częściowo odkryte korzenie i wymagają przeprowadzenia zabiegów pielęgnacyjnych.

Teren poddano badaniom pod kątem wartości krajobrazowych. Ich wyniki wykorzystano do odtworzenia dawnych punktów widokowych oraz ucytelnienia elementów kompozycji. Kompozycja krajobrazowa parku założonego na Wzgórzu na początku XX w. straciła swoją czytelność.

Do głównych elementów krajobrazowych tego obszaru zaliczono:

- otwarcia widokowe ze Wzgórza, zasłonięte obecnie w części przez korony drzew;
- ciągi widokowe są nieczytelne przez naruszenie korony skarp i zadrzewienia;
- wnętrza krajobrazowe będące pozostałością kompozycji parku;
- dominantę w postaci wieży ciśnień;
- aleje, szczególnie główną aleję dębową;
- pojedyncze drzewa jako akcenty, np. kasztanowiec, lipę.

Spośród elementów krajobrazowych najcenniejsze są otwarcia widokowe ze Wzgórza na tereny okoliczne miasta i rozłogi pól. Niektóre z nich straciły swoją czytelność, zasłonięte przez korony drzew i liczne samosiewy.

Wzgórze Zamkowe jest dominantą dla Dzierzgonia i okolic. Pokryte obecnie bujną, wysoką roślinnością jest widoczne ze wszystkich dróg dojazdowych, chociaż porastające drzewa zakryły wieżę kościoła, służącą wcześniej jako punkt orientacyjny i widokowy.

Wnioski z konsultacji społecznych

Przed rozpoczęciem procesu projektowego Urząd Miasta przeprowadził ankietę wśród mieszkańców, w której postawiono pytania dotyczące tego, jak postrzegają Wzgórze Zamkowe w Dzierzgoniu i co chcieliby zmienić, jak również jakie elementy powinny pojawić się na terenie parku.

Wielu respondentów wskazywało na potrzebę poprawienia bezpieczeństwa skarp jak i ścieżek spacerowych. Wielu też wspominało o braku wyposażenia: lamp, ławek, śmietników. Wnioskowano o plac zabaw dla dzieci, wieżę widokową, fontannę i miejsce rodzinne do grillowania.⁵

Najważniejszym wnioskiem z wstępnych konsultacji społecznych jest to, że Wzgórze Zamkowe funkcjonuje w świadomości mieszkańców jako teren rekreacyjny i cieszy się dużym zainteresowaniem. Oznacza, że należy również poddać konsultacjom społecznym pozostałe etapy działań.

¹ Wydział Architektury Krajobrazu Wszechnicy Warmińskiej w Lidzbarku Warmińskim.

² Łaguna W., Zaborniak W., *Rewitalizacja krajobrazu kulturowego historycznych śródmieść małych miast północno-wschodniej Polski*, [w:] Przyroda i miasto, SGGW, 2007 (w druku).

³ Szorc A., *Dzierzgoń od początku do dnia naszych (1248–1998)*; [w:] Drukarnia W&P, Malbork 1998.

⁴ Firma Usługowo-Projektowa DW Wanda Łaguna, *Projekt rewitalizacji Wzgórza Zamkowego w Dzierzgoniu, koncepcja, materiały analityczne*, Sopot 2007.

⁵ Urząd Miejski w Dzierzgoniu: materiały źródłowe do projektu Rewitalizacji Wzgórza Zamkowego w Dzierzgoniu, niepublikowane, 2007.

Obecnie rozpoczęły się konsultacje społeczne koncepcji projektowych. Przewiduje się również uczestnictwo różnych grup w wyborze i projektowaniu elementów placu zabaw dla dzieci, pomników i tablic pamiątkowych, które mają pojawić się na Wzgórzu Zamkowym.

Koncepcja projektowa

Z materiałów źródłowych i inwentaryzacji wynika, że na terenie Wzgórza Zamkowego zlokalizowanych jest wiele elementów z różnych epok. Sama kompozycja parkowa pochodzi z początku XX w., są pozostałości archeologiczne, jest wieża ciśnień. Ze względu na różnorodność elementów historycznych Wzgórze przygotowano 3 wstępne koncepcje projektowe, które przedstawiały możliwość ukształtowania terenu w różnych stylach:

- I – kompozycja swobodna, krajobrazowa, jako kontynuacja parku z początków XX w.,
- II – kompozycja Zamek Krzyżacki, nawiązująca do elementów średniowiecznego zamku i założenia obronnego,
- III – kompozycja współczesna oparta na nowoczesnych stylach i rozwiązaniach projektowych, wprowadzająca elementy stalowe i szklane.⁶

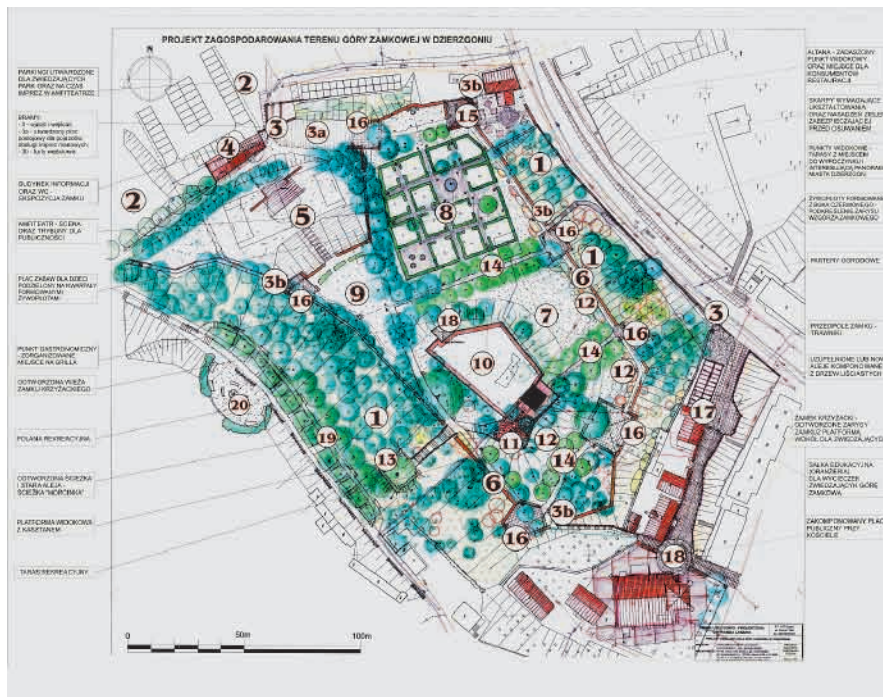
W wybrana została wersja II. Przyjęto zasadę swobodnej interpretacji elementów historycznych, z zachowaniem elementów wykopalisk archeologicznych. Główne założenia projektu opartego na wybranej koncepcji, to poszukiwanie relacji pomiędzy współczesnością a historią. Ze względu na brak danych dotyczących dokładnej lokalizacji murów i kształtu zamku, oprócz niewielu elementów archeologicznych, nie jest możliwa rekonstrukcja. Stwierdzono, że należy powiązać historię miejsca w rozwiązaniach materiałowych i przestrzennych. Zastosowanie materiału roślinnego formowanego na kształt dawnych murów i baszt, w kolorystyce nawiązującej do cegły i kamienia, pozwoli obserwatorowi odszukać powiązania parku z dawnym założeniem obronnym.

Park ma spełniać wiele ról: zarówno edukacyjną z wykorzystaniem zachowanych elementów archeologicznych, rekreacyjną – plac zabaw, amfiteatr, jak i kontemplacyjno-wypoczynkową – punkty widokowe, place i wnętrza.

Głównym założeniem projektu rewitalizacji jest uaktywnienie społeczności lokalnej poprzez konsultacje społeczne, konkursy i dyskusje. Obecnie zaniedbane i nieco zapomniane miejsce, w założeniach projektu ma stać się centrum kulturalnym i wypoczynkowym miasta.

Podsumowanie i wnioski

Rewitalizacja założeń obronnych, dotąd zaniedbanych, pozwoli małym miastom Pomorza, takim jak Dzierżgoń, zwiększyć atrakcyjność miasta dla turystów i mieszkańców. Wykorzystanie miejsca powiązanego z historią, mieszczącego się w samym centrum miejscowości, na organizację parku tematycznego, okazało się dobrym kierunkiem działań, akceptowanym również przez mieszkańców.

Il. 1. Koncepcja zagospodarowania Wzgórza Zamkowego w Dzierżgoniu (źródło: Firma Usługowo-Projektowa DW – Wanda Łąguna).

Fig. 1. Conception of developing the Wzgórze Zamkowe park at Dzierżgoń (source: Firma Usługowo-Projektowa DW – Wanda Łąguna).

Jako główny wniosek nasuwa się myśl, że wykorzystanie konsultacji społecznych w czasie procesu projektowego jest korzystne dla projektantów, którzy mogą zweryfikować swoje idee z realnymi potrzebami ludzi w przyszłości korzystających z tego miejsca.

Konsultacje społeczne już spowodowały większe zainteresowanie Wzgórzem Zamkowym, a udział ludności w pracach projektowych, podczas wyboru koncepcji, oraz uczestnictwo w poszukiwaniu pomysłów na rozwiązania niektórych elementów, spowoduje większe poczucie tożsamości z tym miejscem, jak również opiekę społeczną nad zrealizowanym parkiem.

Streszczenie: Rewitalizacja założeń obronnych, dotąd zaniedbanych, pozwoli małym miastom Pomorza, takim jak Dzierżgoń, zwiększyć atrakcyjność miasta dla turystów i mieszkańców. Wykorzystanie miejsca powiązanego z historią, mieszczącego się w samym centrum miejscowości, na organizację parku tematycznego, jest dobrym kierunkiem działań, akceptowanym również przez mieszkańców.

Słowa kluczowe: historyczne założenia obronne, rewitalizacja, partycypacja społeczna.

Abstract: The revitalisation of defence landscaping structures, so far squalid and forgotten, will enable the small towns of the Pomerania region to increase their attractiveness, both for tourists, and residents. The utilisation of a place connected with history and located in the very centre of the town, and arranging a subject park there, is a good direction of activities, accepted also by the town residents.

Key words: historical defence landscaping structures, revitalisation, social participation.

⁶ Firma..., op.cit.